

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Received/Geliş: 8 Mayıs 2026 / Accepted/Kabul: 11 Mayıs 2026

İNGİLİZ MUHİBLERİ CEMİYETİ¹

Cengiz DÖNMEZ²

Ayşegül DÖNMEZ³

Özet

İzmir'in işgalinden sonra, İstanbul Hükümeti'nin pasif tutumu, bazı aydınların memleketin kurtarılabileceğine dair ümitlerini yitirmelerine sebep oldu. Onlara göre Türklerle - İngilizler arasında yüzyıllardan beri sürüp gelen samimi ilişkiler yeniden canlandırılır, İngilizlerin sempatisi kazanılır ve himayeleri sağlanırsa, Osmanlı Devleti hakkında uygulanmak istenen zararlı kararlardan birçoğu önlenebilirdi.

Bu dönemde, İngilizler için de Türkiye'deki ekonomik menfaatlerini korumak, vazgeçilmez hedeflerden birisi idi. Bu doğrultuda kendi taraftarları olan Türkler vasıtasıyla faaliyet gösterecek bir cemiyet kurdurmak istiyorlardı. Şûrâ-yı Devlet üyelerinden Sait Molla bu işe talip oldu. Sait Molla, cemiyetin beyannamesini 20 Mayıs 1919 günü Dâhiliye Nezareti'ne verdi ve Türkiye'de İngiliz Muhibleri Cemiyeti resmen kuruldu.

İngiliz Muhibleri Cemiyeti'nin açık ve gizli amaç ve faaliyetleri vardı. Zaman zaman bir sivil toplum örgütü görüntüsünde açık faaliyetleri olmakla birlikte, temelde Millî Mücadele aleyhine faaliyetlerin odağı durumundaydı. Cemiyet Millî Mücadelenin başarı sürecine bağlı olarak zayıflayıp dağıldı.

Anahtar Kelimeler: İngiltere, İngiliz Muhibleri, Sait Molla, Rahip Frew, Zararlı Cemiyetler

ASSOCIATION OF THE FRIENDS OF ENGLAND IN TURKEY

Abstract

After the occupation of İzmir, the passive attitude of the Istanbul Government caused some intellectuals to lose hope that the homeland could be saved. According to them, if the sincere relations that had continued for centuries between the Turks and the British were revived, the sympathy of the British was gained, and their protection was secured, many of the harmful decisions intended to be implemented against the Ottoman State could be prevented.

During this period, protecting their economic interests in Türkiye was also one of the indispensable goals for the British. In line with this, they wanted to have an association established that would operate through Turks who supported them. Sait Molla, one of the members of the Council of State, volunteered for this task. Sait Molla submitted the association's declaration to the Ministry of the Interior on May 20, 1919, and the English Friendship Society in Türkiye was officially established.

The English Friendship Society had both open and secret aims and activities. Although it occasionally carried out open activities under the appearance of a civil society organization, it was essentially the centre of

¹ Bu çalışma, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları tarafından yayımlanan "Millî Mücadeleye Karşı Bir Cemiyet: İngiliz Muhibleri Cemiyeti", adlı kitaptan özet şeklinde türetilmiştir.

² Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, E-posta: cdonmez@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6509-4664

³ Öğr. Gör. Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, E-posta: adonmez@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0002-5074-6295

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

activities against the National Struggle. The society weakened and dissolved depending on the success of the National Struggle.

Key Words: England, Friends of England, Sait Molla, Priest Frew, Harmful Societies

Giriş

İzmir'in işgali bazı aydınlar ve halk üzerinde olumsuz etkiler yapmıştı. Bir kısım asker ve sivil aydınlar bu olaydan sonra memleketin kurtarılabileceğine dair tüm ümitlerini yitirmişlerdi. Kendilerini umutsuzluğa kaptıran bu kişiler, artık mücadelenin hiç bir fayda sağlamayacağını düşünüyorlardı. Bu düşüncede olanların bazıları ise, galip devletlerden birisinin koruyuculuğu altına girerek, işin içinden çıkılabileceğini söylüyorlardı⁴. Bu çerçevede savunulan en önemli görüşlerden birisi de, İngiltere'nin koruyuculuğunun temini fikri idi. Onlara göre özellikle, Türklerle - İngilizler arasında yüzyıllardan beri sürüp gelmekte olan samimi ilişkiler yeniden canlandırılır, İngilizlerin sempatisi kazanılır ve himayeleri sağlanırsa, Osmanlı Devleti hakkında uygulanmak istenen zararlı kararlardan birçoğu önlenebilirdi⁵.

Aydınlardan bir kısmının bu tür kurtuluş çareleri aradıkları bu dönemde, İtilâf Devletleri de, İstanbul'da daha aktif ve güçlü olarak nüfuzlarını kuvvetlendirmek ve kendileri lehinde propaganda yaptırarak, kamuoyu oluşturmak maksadıyla çeşitli arayışlar içerisine girmişlerdi. Bu maksatla özellikle İstanbul'da kendileri lehinde faaliyet gösterecek bazı cemiyetler kurdurarak, bu hedeflerine ulaşmayı planlıyorlardı⁶.

İngilizler ise, Anadolu'yla ilgili siyasî hedeflerini belirlemek üzere daha 1915'te, "Asya Türkiye'sini İnceleme Komisyonu" adıyla, bu bölgede İngiltere'nin menfaatleri için nasıl bir politika takip edilmesi hususunda araştırmalar yaparak, İngiliz Hükümetine bilgi verecek bir komisyon kurmuşlardı. Bu komisyonun 30 Haziran 1915'te hazırladığı raporda, "İngiltere için Asya Türkiye'sindeki ekonomik menfaatlerini korumak, vazgeçilmez hedeflerden birisi olmalıdır" deniliyordu⁷.

Bu rapor doğrultusunda İngiliz Hükümetinin yürütmeye başladığı bölgeyle ilgili dış politikanın esası ise; "Hiç bir şekilde Asya'daki Türk topraklarından vazgeçmemek" şeklinde belirlenmişti. Bunun yanında, İngiltere için Hindistan ve İngiltere İmparatorluk Yolunun güvenliğini sağlamak temel hedef idi. İngilizler, İmparatorluk Yolunun güvenliğinin sağlanmasında özellikle coğrafi konumu ve stratejik önemi sebebiyle etkili bir bölge olan Anadolu'nun durumuyla yakından ilgileniyor ve burayı kendi ellerinde tutmak için özel bir gayret sarf ediyorlardı.

Cemiyetin Kuruluşu

⁴ Ahmet Mumcu, **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul 1981, s.30.

⁵ Selahattin Tansel, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I, MEB Basımevi, İstanbul 1991, s.139.

⁶ **Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İstiklâl Harbi Koleksiyonu**, Kls.No:987, Ds.No:48 - 51, Fh.No:1.

⁷ Mim Kemal Öke, **Belgelerle Türk-İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918 - 1926**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992, s. 5.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

İngilizler, Anadolu'daki menfaatlerini korumak ve devam ettirmek için, yeni politikalar üreterek, bunları uygulamak noktasında, kendilerine hizmet edecek çeşitli vasıtalar aramaya başlamışlardı. Bunlardan birisi de İstanbul merkezli İngilizler lehinde faaliyetlerde bulunacak bir cemiyet kurdurmak idi. Bu çerçevede İngiltere elçiliği baş tercümanı Mr. Ryan, hükümeti tarafından İstanbul'da İngiliz menfaatlerine hizmet edecek, İngiliz propagandası yapacak ve İngiltere lehinde kamuoyu oluşturacak bir cemiyetin kurulması için çalışmalar yapmakla görevlendirilmişti. Bu çalışmaları koordine etmek için de Protestan Misyoneri Rahip Robert Frew'i İstanbul'a gönderdiler. Frew'in geniş anlamda İstanbul'daki görevi de *"İngiltere'nin menfaatleri gereği büyük önem verdiği Anadolu'ya yerleşme projesini gerçekleştirmeye çalışmak"* idi.

Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nde yürürlükte olan, 3 Ağustos 1909 tarihli Cemiyetler Kanununda; *"Ecneblerin Osmanlı memleketlerinde cemiyet teşkili hakkını haiz olmadıklarına dair bir kayıt yoktur."* deniliyor ise de⁸, Osmanlı Memleketlerinde Bulunan Ecneblerin Hukuk ve Vazifelerine Dair Kanunun 1. maddesinde; *"Memâlik-i Osmaniye'de bulunan ecnebler, Kanûn-ı Esasî ile kavânîn-i sairenin Osmanlılara bahşettiği hukûk-ı siyasiyeden istifade edemezler"* hükmü yer alıyordu⁹.

Bu kanun gereği, kendileri Osmanlı memleketlerinde bir cemiyet teşkil edemeyecek olan İngilizler, kendi taraftarları olan Türkler vasıtasıyla bunu gerçekleştirmeyi planlıyorlardı. Görevi doğrultusunda harekete geçen Ryan, Hürriyet ve İtilâf Fırkası Genel Merkezinde, İngiliz taraftarı ve açıkça İngiliz himayesi isteyen, parti reisi Sadık Bey ile görüşerek durumu anlattı. Bu sırada parti içinde nüfuz sahibi olan Şûrâ-yı Devlet üyelerinden Sait Molla, hemen ortaya atılıp kendi hesabına da fayda sağlamak maksadıyla, İngiliz temsilcisi Ryan'a, *"istediğiniz işi ben yaparım"* diyerek¹⁰ cemiyeti kurmaya talip oldu.

Sait Molla'nın aldığı talimat doğrultusunda harekete geçtiği bu sırada, böyle bir cemiyetin hangi şartlarda nasıl kurulabileceği hususuna açıklık getiren ve Dahiliye Nezareti Muhâbere-i Umûmiye Dairesi tarafından; *"Teşekkül Edecek Cemiyetler Hakkında Olunacak Muâmeleye Dair"* adıyla 2 Ağustos 1910 tarihinde yayınlanmış olan tamim yürürlükte bulunuyordu. Bu tamimde;

"Teşekkül eden cemiyetlerin menâfi-i umûmiyeye hadim olduğuna dair bir karar ittihazı, makâsid-i nafiâ-ı cemiyetin vazihan ve fiilen tayinine ve bu ise tecrübe ve zamana mütevâkıf olduğundan, bâ de-zeyn bu gibi cemiyetlerin teşekkülünü müteakip hemen, Şûrâ-yı Devletçe tasdiki inha olunmayıp, bunların memlekete ve efrâd-ı ahali haklarında netâyic-i ciddiye ve nafiâ temin ve ibraz eylediklerini nazar-ı Hükümette isbata medar olacak âsâr-ı fiiliye ibraz eylemeleri ve nizâm-ı dahiliyesinde umur-ı Hükümete müdahaleyi gerektiren mevâd bulunan veyahut asayiş ve intizâm-ı âmmeye mugayır maksat takip eyleyen cemiyetlerin tatili

⁸ Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrak Kataloğu, Ds.No:4 - 1, Vs.No:4 - 6.

⁹ Osmanlı Arşivi, a.g. katalog, Ds.No:9, Vs.No:76.

¹⁰ Celal Bayar, **Ben de Yazdım**, (Millî Mücadele'ye Giriş), C.7, Baha Matbaası, İstanbul 1969, s.2203 - 2204.

için lazım gelen muamelâta hemen tevessülde dahi kusur olunmaması iktiza edeceği, Şûrâ-yı Devlet Mülkiye Dairesi kararıyla bâ-emr-i sâmi tebliğ olunur.” hükümleri yer alırken¹¹; Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği’nce, 17 Şubat 1919 tarihinde Hangi Amaçlarla Cemiyet Kurulup - Kurulamayacağına Dair adıyla yayınlanan tamimde de; “Ahkâm-ı kavânine ve adâb-ı umumiyyeye mugayır, bir esas-ı gayr-ı meşru veya asayiş-i memleket ve tamamîyet-i mülk-ü devleti ihlal ve şekl-i hazır-ı hükümeti tagyir ve anâsır-ı muhtelif-i Osmaniye’yi siyaseten tefrik maksadına müstenid olmak üzere ve kavmiyet ve cinsiyyet esası ve ünvanlarıyla siyâsî cemiyetler teşkili memnudur.” şeklinde ifadeler bulunuyordu¹².

Hukukî zeminin müsait olmamasına rağmen, cemiyetlerin kuruluşunun Şûrâ-yı Devlet tarafından onaylandığı Osmanlı Devleti’nde, Şûrâ-yı Devlet azası Sait Molla, İngilizlerden aldığı talimat doğrultusunda harekete geçerek, “Aşağıda imzası bulunan bizler, adalet ve insanlığın hamisi İngilizlere muhib olduğumuzu, imzamızla tevsik ve İngiliz Muhibleri Cemiyeti namıyla bir cemiyet teşkiline karar verdiğimizizi beyan eyleriz” ifadesi yer alan mazbataları imzalayanların sayısı 50.000’e ulaşınca, nüfuzunu kullanmak suretiyle cemiyetin beyannâmesini 20 Mayıs 1919 Salı günü Dahiliye Nezareti’ne vermiş¹³ ve “Türkiye’de İngiliz Muhibleri Cemiyetini” (Association of the Friends of England in Turkey) resmen kurmuştur¹⁴.

Cemiyetin kuruluşuyla ilgili olarak, 21 Mayıs 1919 tarihli Alemdar gazetesinde yayınlanan bildiride şöyle deniliyordu: “İngiliz Devleti’ne azami bir kıymet ve ehemmiyet veren bilcümle Osmanlılardan mürekkep olmak üzere, İngiliz Muhibleri Cemiyeti teşekkül etmiş ve dün beyannamesini Dâhiliye Nezaretine tevdi eylemiştir.”

Cemiyetin Programı

Cemiyet tarafından 22 Mayıs 1919’da hazırlanıp ilan edilen¹⁵ ve 28 Mayıs’ta da basında yer alan beş maddelik program şu şekildeydi:

1) *Zîr-i idaresinde milyonlarca nüfus-ı İslamiyye bulunan, İngiltere Devlet-i fahimesiyle, Hilâfet ve Saltanat câmi Devlet-i Osmaniye beyninde mine’l kadim mevcut olan revâbit ve muhâdenetin teyid ve takviyesi vesâilinin istihsali için, merkezi İstanbul’da olmak üzere İngiliz Muhibleri Cemiyeti teşekkül etmiştir.*

2) *Bu gayeye vüsul için cemiyet, iki milletin menâfi-i mütekâbilesini telif ve tanzim edecek esbâba tevessül edecektir.*

3) *Milel-i mütemeddinin, ale’l - husus İngiliz kavm-i necibinin ilmî, edebî, ictimâî ve iktisâdî terakkiyâtından Osmanlıları müstefid edecek ve Osmanlıları da İngilizlere vesâir milel-i mütemeddineye tanıtacak neşriyât ve tesisâta hizmet eyleyecektir.*

¹¹ Osmanlı Arşivi, a.g.katolok, Ds.No:19, Vs.No:15.

¹² Osmanlı Arşivi, a.g.katolok, Ds.No:4 -1, Vs.No:4 -18; ve Ds.No:19, Vs.No:14.

¹³ Alemdar, 21 Mayıs 1919 Çarşamba, adet 149 – 1459.

¹⁴ Fethi Tevetoglu, **Millî Mücadele Yıllarında Kuruluşlar**, TTK Basımevi, Ankara 1991, s.55.

¹⁵ Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz**, Merk Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1988, s.263.

4) Beşeriyetin muhibb-i müşfiki, medeniyet-i hakikîyenin samimi hadimi ve Osmanlıların hayırhahı olan bilcümle akvâmın, Osmanlılar hakkındaki malumâtını tevsi ve Osmanlıları yakından tanımaktan yahut ikaât-ı gazezkâraneden tahaddüs eden zehapları izahât ve delâil ile tashih için, icab eden teşebbüsâtta bulunacaktır.

5) Cemiyetin maksadını tasvip edenler cemiyete dahil olabilirler. Harb ve harb facialarına sebep olanlar kabul olunmaz¹⁶.

Cemiyetin Beyannamesi

Cemiyetin beyannamesi şu şekildedir:

“İngiliz Muhibleri Cemiyeti’nin maksâd-ı teşekkülünü izah eden beyannâmesi ber-vech-i âtî aynen neşr olunur:

Zîr-i idaresinde milyonlarca ehl-i İslam bulunan İngiltere Devlet-i Muazzamasıyla, Hilâfet ve Saltanât-ı Seniyye beyinde asırlardan beri ber-devam olan, muhâdenet-i samimiyyenin idame ve takviyesi, menâfi-i İslamiyyenin ehemmi olduğu halde, hükümeti yedd-i gasbına geçiren serseriler tarafından bu an’ane-i kadimeye ve menâfi-i İslamiyyeye mugayır bir siyaset-i sakime takib olunarak, İngiltere Devlet-i Fahimesiyle kezâlik dost-ı kadimimiz olan Fransa ve Amerika ve İtalya Hükümet-i Muazzaması aleyhine Hükümet-i Osmaniyyenin harbe sürüklenmesi hasebiyle, bürudet husulüne sebebiyet verilmesine ve arzusu hilâfında, cebren harbe sevk olunan, Millet-i İslamiyyenin kadim dostları hususân İngiliz kavm-i necibi hakkındaki muhalesât ve muhâdeneti kat’iyyen tagyir etmeyip, hissiyât-ı İslamiyye kemaftı’s sabık ber-devam bulunmasına binâen, iki millet beynindeki meveddet ve muhâdenet-i kadimenin teyid ve takviyesi ve İngiltere Devlet-i Fahimesinin muâvenet-i hayırhânesiyle memâlik-i Osmaniyyenin temin-i vahdet ve hukuku için, İngiliz Muhibleri Cemiyeti nâmı ile bir cemiyet teşekkül etmiştir.

Cemiyet -i mezkure münhâsıran, ihtisâsât-ı millîyeyi temsile sâidir. İngiliz kavm-i necibi hakkında muhabbetini izhar ve cemiyetin maksadına iştirak etmek arzusunda bulunanlar cemiyete dahil olabilirler. Yalnız harb -i meş’ume ve esnâ-yı harbte irtikâp olunan fecâiye sebep olanlar kabul olunmaz¹⁷.

Cemiyetin Nizamnâmesi

Osmanlı Devleti’nde cemiyetlerin nizamnâmelerinin hangi esaslar çerçevesinde hazırlanması gerektiği hususu, Hükümet tarafından yayınlanan bir tamimle düzenlenmişti. Dâhiliye Nezareti Hukuk Müşavirliğince yayınlanan, nizamnâmelere dair kontrol ve teftişler yapılabileceği ve nizamnâmelerde bu esaslara aykırılık görüldüğü takdirde, cemiyetlere hangi cezaların verileceği hususuyla ilgili bu tamimde şöyle deniliyordu: “Bir cemiyetin hîn-i teessüsünde mevzu, nizamnâme-i dahiliyesi ahkâm-ı kavânine ve nizamât-ı devlete mugayır mevâdı ihtiva eyleyemez. İhtiva eylediği görüldüğü takdirde, tadil-i hususu müessesesyete tefhim

¹⁶ Zekai Güner, Orhan Kabataş; **Millî Mücadele Dönemi Beyannâmeleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1990, s. 237 - 238.

¹⁷ **Alemdar**, 28 Mayıs 1919 Çarşamba, adet 156 - 1466, s.2.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

edilmekte olduğu gibi, tesisten ve ilm ü haber ahzından sonra dahi icra kılınan teftişât ve murakebât neticesinde nizamnâme-i dâhiliyelerinde, makâsid-i maniyenin şumul ve hududunu tecavüz ile icrâ-yı faaliyet edenler hakkında, Cemiyetler Kanunu ahkâmına tevfiân, men, fehm ve tecziye gibi muamelâtın icrası hukûk-ı tabîîyedendir”¹⁸.

Cemiyetlerin nizamnâmeleriyle ilgili hukukî zeminin adı geçen tamimde ifade edildiği gibi düzenlendiği bu dönemde, İngiliz Muhibleri Cemiyetinin nasıl bir tüzel kişilik olarak işleyeceği ve faaliyetlerini ne şekilde yürüteceği, konularına açıklık getirilen nizamnamesi, heyet-i idare, hanımlara mahsus heyet-i faâle, heyet-i muâvenet, İstanbul ve vilayât şubeleri ile cemiyetin varidâtı olmak üzere beş bölüm ve otuz altı maddeden oluşmaktadır.

Cemiyetin Amaçları

Cemiyetin amaçları, cemiyet tarafından 22 Mayıs 1919’da¹⁹ yayınlanan beş maddelik programda yer alan ifadelerle kamuoyuna açıklanmıştır. Bu programa göre cemiyetin amaçlarıyla ilgili olarak saklanacak herhangi bir durum olmamasına rağmen, gerçekte hiç de öyle değildir. Çünkü cemiyetin iki ayrı görüş ve niteliği vardır. Biri açık yönü ve daha çok; “*Osmanlı Devleti ve İngiltere arasında dostluğu yeniden canlandırmak*” şeklinde ifade edilen ve usulüne uygun teşebbüslerle, İngiliz himayesini sağlama amacına yönelmiş olan niteliği, diğeri ise; “*Asıl amaç ve faaliyetlerinin bulunduğu gizli yönü*” idi²⁰. Dolayısıyla cemiyetin açıkladığı bu amaçlarından başka, gizli olan asıl amaçları da söz konusuydu. Bu gizli amaçları genel olarak Milli Mücadeleyi başarısızlığa uğratmak şeklinde ifade edebiliriz.

Cemiyetin Faaliyetleri

Osmanlı Devleti’nde mevcut hukukî düzenlemelerle cemiyetler, devlet tarafından sıkı bir kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Ancak, İngiliz Muhibleri Cemiyeti gibi, devletin en üstündeki yöneticiler tarafından tasvib ve ilgi görmüş bir cemiyet için böyle bir kontrol veya teftişten söz etmek mümkün olmamıştır. Çünkü memleket sathında mevcut cemiyetler bu hukukî ortamda faaliyetlerini sürdürürler ve zaman zaman Cemiyetler Kanununa uygun olarak çeşitli muamelelere tâbi tutulurlarken, İngiliz Muhibleri Cemiyetinin bu uygulamaların dışında bırakıldığı anlaşılmaktadır. İngiliz Muhibleri Cemiyetinin kontrol ve teftiş edilmediği, devlet, millet, memleket aleyhindeki faaliyetlerini açıkça yürütmesinden bellidir. Eğer böyle bir uygulamaya tâbi tutulmuş olsa, bu faaliyetleri sebebiyle büyük cezalar alması, hatta kapatılması gerekecek iken, tam aksine Hükümetler tarafından büyük yardım görmüş ve sürekli korunmuştur. Bu yardım ve korumanın neticesinde de başta İstanbul olmak üzere, bütün memlekette faaliyetlerini kolaylıkla gerçekleştirebilmiştir.

Buradan hareketle İngilizler de Türkiye’deki askerî faaliyetleri yanında, siyasî yönden ulaşmayı düşündükleri çeşitli hedefler doğrultusunda çalışması için kurdurdukları ve uğrunda

¹⁸ Osmanlı Arşivi, a.g.katolok, Ds.No:6 - 1, Vs.No:11 - 130.

¹⁹ Zeki Sarıhan, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.I, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara 1982, s.263.

²⁰ Atatürk, **Nutuk**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984.C.I, s.5.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

büyük paralar harcayarak²¹ faaliyet göstermesini sağladıkları cemiyet, siyasî, askerî, ekonomik ve eğitim - öğretim alanlarındaki çalışmalarının yanında, İngilizler lehinde casusluk işlerine de büyük önem vererek, adeta bir casusluk teşkilâtı gibi faaliyet göstermiştir.

Cemiyetin Dağılışı

İngiliz Muhibleri Cemiyeti ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası arasındaki yakın ilişki ve işbirliği sebebiyle, aynı kişilerin her iki kuruluşa da üye olmaları ve aynı zamanda bu kişilerin iki teşkilâtta da yöneticilik yapabilmeleri alışılmış bir durum idi. İki tarafta da aynı kişilerin görev alması, her iki kuruluşun da birbiri içindeki gelişmelerden çok çabuk etkilenmesi sonucunu doğurabiliyordu.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası içindeki iktidar mücadeleleri, zamanla fırka içinde bir muhalefet grubunun ortaya çıkmasına sebep olmuştu²². Bu grupta yer alan kişilerin, aynı zamanda cemiyetin de üyeleri arasında yer alması, iktidar mücadelesinin İngiliz Muhibleri Cemiyeti içine de taşınması sonucunu doğurmuştu. Parti içinde amaçlarına ulaşamamış ve kısmen de olsa cemiyet içinde de söz sahibi olan muhalefet grubu, hiç olmazsa cemiyette iktidarı ele geçirmeyi planlıyordu.

Özellikle Millî Mücadele hareketinin gün geçtikçe başarıya doğru daha emin adımlarla ilerlemesi, cemiyet içinde Hürriyet ve İtilâfçı grubun bir iktidar mücadelesini başlatmasına sebep olmuştu. Bu çerçevede cemiyetin idaresini Sait Molla'nın elinden alarak kendileri yürütmek isteyen Miralay Sadık ve Gümölcüneli İsmail grubu, 9 Eylül 1921 günü bir kongre yaparak eski yöneticileri düşürmüşler ve yerlerine cemiyetin yöneticileri olarak kendilerini seçtirmişlerdir²³.

Böylece ilk defa somut bir şekilde ortaya çıkmış olan cemiyet içindeki bölünme ve hizip hareketi, Sait Molla grubunun da 6 Ekim 1921'de karşı bir kongre düzenleyerek, yeni bir yönetim kurulu seçmesiyle iyice belirginleşmiştir.

İçindeki hizipleşme ve daha da önemlisi Millî Hareketin başarıyla yürütülmesi sebebiyle gün geçtikçe güç kaybeden cemiyet, son kongresinin yapıldığı 6 Ekim 1921 tarihinden itibaren yıkılma sürecine girmiş ve hiç bir şey yapamaz hale gelmiştir.

KAYNAKÇA

Alemdar, 21 Mayıs 1919 Çarşamba, adet 149 – 1459.

Atatürk, **Nutuk**, Bugünkü Dille Yayına Hazırlayan Zeynep Korkmaz, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1984.

²¹ ATASE Arşivi, a.g. koleksiyon, Kls.No:1567, Ds.No:6 - 146, Fh.No:166.

²² Ali Birinci, **Hürriyet ve İtilâf Fırkası**, (II. Meşrutiyet Devri'nde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar), Dergah Yayınları, İstanbul 1990, s. 93 - 96.

²³ F. Tevetoğlu, a.g.e., s.130.

Journal of Anglo-Turkish Relations / Volume 7 Number 2 June 2026

Bayar, Celal; **Ben de Yazdım**, (Millî Mücadele'ye Giriş), C.7, Baha Matbaası, İstanbul 1969.

Birinci, Ali; **Hürriyet ve İtilâf Fırkası**, (II. Meşrutiyet Devri'nde İttihat ve Terakki'ye Karşı Çıkanlar), Dergah Yayınları, İstanbul 1990.

Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı (ATASE) Arşivi, İstiklâl Harbi Koleksiyonu.

Güner Zekai, Kabataş Orhan; **Millî Mücadele Dönemi Beyannâmeleri ve Basını**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 1990.

Karabekir, Kazım; **İstiklal Harbimiz**, Merk Yayıncılık A.Ş., İstanbul 1988.

Mumcu, Ahmet; **Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi**, İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul 1981.

Osmanlı Arşivi, Dahiliye Nezareti Hukuk Müşavirliği Evrak Katoloğu.

Öke, Mim Kemal; **Belgelerle Türk - İngiliz İlişkilerinde Musul ve Kürdistan Sorunu 1918 - 1926**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara 1992.

Sarıhan, Zeki; **Kurtuluş Savaşı Günlüğü**, C.I, Öğretmen Dünyası Yayınları, Ankara 1982, s.263.

Tansel, Selahattin; **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, C.I, MEB Basımevi, İstanbul 1991.

Tevetoğlu, Fethi; **Millî Mücadele Yıllarında Kuruluşlar**, TTK Basımevi, Ankara 1991.